

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ

«Μετά την ολοκλήρωση της φιλοσοφίας των Ιώνων από την εποχή του Θαλή έως και τους μετέπειτα αξιόλογους, μπορούμε τώρα να πάμε στην φιλοσοφία της Κάτω Ιταλίας, την οποίαν την ξεκίνησε ο Πυθαγόρας, ο γιος του Μνησάρχου, που ήταν γλύπτης, και ο οποίος όπως μαρτυρεί ο Έρμιππος, ήταν Σάμιος, αλλά σύμφωνα με τον Αριστόξενο ήταν Τυρρηνός, από ένα από τα νησιά εκείνα που είχαν καταλάβει οι Αθηναίοι διώχνοντας του Τυρρηνούς. Ορισμένοι πάλι παραδίδουν ότι ο Πυθαγόρας ήταν γιος του Μαρμάκου, ο οποίος είχε ως προγόνους του τον Ίππασο, τον Ευθύφρονα και τον Κλεώνυμο, και ο οποίος ήταν μετανάστης από την Φλιούντα, αλλά όμως ο Μάρμακος κατοίκησε στην Σάμο, και γι' αυτό λέγεται ότι ο Πυθαγόρας ήταν Σάμιος, Διογ. Λαέρτ. Βίοι Φιλ. 8,1-2»

Αυτά αναφέρει για τον Πυθαγόρα ο Διογένης Λαέρτιος στους 'Βίους Φιλοσόφων'. Ο Πυθαγόρας είναι ιστορικό πρόσωπο, γεννημένος στην Σάμο στα μέσα του 6^{ου} αιώνα, όμως για συγκεκριμένους λόγους η προσωπικότητά του πέρασε πολύ γρήγορα από την 'ιστορία' στον 'θρύλο', και αυτό οφείλεται σε συγκεκριμένους λόγους: κατ' αρχήν, ανήκει στην πρώτη γενιά φιλοσόφων στον Ελληνόφωνο κόσμο, και είναι ο πρώτος που δημιούργησε μια δική του 'σχολή' σε μορφή πρωτόγνωρη για την εποχή εκείνη, αλλά και για τα μετέπειτα χρόνια, η οποία έμοιαζε με 'αδελφότητα'. Οι φιλοσοφικές και μαθηματικές σκέψεις του Πυθαγόρα ανακοινώνονταν μόνο στα μέλη αυτής της 'αδελφότητας', της οποίας για να γίνει κάποιος μέλος, απαιτείτο μία συγκεκριμένη και πολυετής διαδικασία. Αυτή η κλειστή και 'οικογενειακή' μορφή φιλοσοφικών σκέψεων, ανακοινώσεων και ανταλλαγών, έδωσε αφορμή στους σύγχρονους, αλλά πολύ περισσότερο στους μετέπειτα, να δημιουργούν περιστατικά που αφορούσαν την ζωή του, εκ των οποίων είναι δύσκολο σήμερα να εξακριβωθούν εκείνα που όντως είναι από ιστορικής απόψεως πλήρως αληθή, από εκείνα που έχουν περιβληθεί με τον μανδύα του 'θρύλου' και από αυτήν την άποψη έφτασαν σε μας αρκετά αλλοιωμένα. Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με το γεγονός ότι ο Πυθαγόρας συνδύασε την αριθμητική του σκέψη και τον μαθηματικό του προβληματισμό με την θεολογία, κάτι που έδωσε στα διδάγματά του μια μορφή μυστικισμού τέτοια, σαν κι αυτήν που είχε ο 'Ορφισμός' και η διδασκαλία του. Επειδή οι 'αριθμοί' συνδυάστηκαν με την φύση των θεοτήτων, και επειδή η θεότητες ήταν κομμάτι των πεποιθήσεων του καθ' ενός τότε πολίτη, έτσι οι θεολογικές απόψεις του Πυθαγόρα περί 'αριθμών' και 'αριθμητικών' σχέσεων άρχισαν να διακινούνται με απίστευτη ταχύτητα μέσα στα πλήθη επιφέροντας ίσως (;) σημαντικές τροποποιήσεις σε σχέση με την αρχική τους διατύπωση. Ο τρίτος και σημαντικότερος λόγος βρίσκεται στο γεγονός ότι ο Πυθαγόρας δεν φαίνεται να έχει συντάξει 'ποτέ' ο ίδιος κανένα κείμενο, ούτε μαθηματικών ούτε ευρύτερα φιλοσοφικών στοχασμών και παρατηρήσεων. Αυτή είναι η μαρτυρία που έχουμε από τον Ιώσηπο «αὐτοῦ μὲν οὐδὲν ὁμολογεῖται σύγγραμμα, πολλοὶ δὲ τὰ περὶ αὐτὸν ἱστορήκασιν, καὶ τούτων ἐπισημωτάτος ἐστὶ Ἑρμιππος, Ἰώσηπ. Κατ' Ἀπίωνος, I,163 ἀπὸ αὐτὸν (:τον Πυθαγόρα) δεν πιστοποιείται κανένα γραπτὸ κείμενο, ἐνὼ πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι που ἔχουν συγγράφει γιὰ ἐκείνον, καὶ ὁ πιο σημαντικὸς εἶναι ὁ Ἑρμιππος». Βέβαια ο Διογένης Λαέρτιος παραδίδει την πληροφορία πως ο Πυθαγόρας ο ίδιος συνέταξε τρία βιβλία, ένα με καθαρά εκπαιδευτικό χαρακτήρα, ένα άλλο με περιεχόμενο πολιτικό κι ένα τρίτο που αφορούσε την έρευνα της φύσεως (γέγραπται δὲ τῷ Πυθαγόρᾳ συγγράμματα τρία, Παιδευτικόν, Πολιτικόν, Φυσικόν, Διογ. Λαέρτ. 8,6). Όμως τελικά ό,τι γνωρίζουμε πως αποτελεί δική του επινόηση και στον χώρο της φιλοσοφίας και στον χώρο των μαθηματικών, αυτό οφείλεται στην διαβεβαίωση που παρέσχον τότε τα μέλη της 'αδελφότητας', οι γνωστοί μετέπειτα ως 'Πυθαγόρειοι', αφού τίποτε δικό του δεν έχει διασωθεί, ακόμη κι αληθεύει η πληροφορία του Διογένη.

Η επίδραση που άσκησε ο Πυθαγόρας στην μετέπειτα γενιά των Ελλήνων φιλοσόφων είναι τεράστια, και ο ίδιος ο Αριστοτέλης ομολογεί ότι ολόκληρη η Πλατωνική φιλοσοφία εδράζεται πάνω στα αποτυπώματα που άφησε ο φιλοσοφικός προβληματισμός του Πυθαγόρα. Συγκεκριμένα στα 'Μεταφυσικά' αναφέρει πως «ενώ ο Σωκράτης ασχολήθηκε κυρίως και πρωτίστως με ζητήματα αφορώντα την κοινωνική και πολιτική αντίληψη των ανθρώπων βάζοντας ως κριτήριο αλήθειας τον 'ορθό λόγο' και την καθαρότητα των εννοιών, ο Πλάτων μετατόπισε

τον χώρο προβληματισμού σε κάτι διαφορετικό· δανείστηκε τις απόψεις των Πυθαγορείων, σύμφωνα με τις οποίες ‘τα όντα είναι μιμήσεις των αναλλοίωτων αριθμών’ (μιμήσει τὰ ὄντα φασὶ εἶναι τῶν ἀριθμῶν), και άρχισε να διατυπώνει τον δικό του φιλοσοφικό προβληματισμό πάνω στην λογική ότι ‘τα όντα όλα γύρω μας οφείλουν την ύπαρξή τους στην συμμετοχή τους στις έννοιες που βρίσκονται αιώνιες και αμετάβλητες στον Κόσμο των Ιδεών’ αλλάζοντας τον όρο ‘μίμηση’ που χρησιμοποίησαν οι Πυθαγόρειοι, σε ‘συμμετοχή’ (Πλάτων δέ μεθέξει, τὸ ὄνομα μεταβαλὼν, Άριστ. Μεταφ. 987b10-15).

Ο Πυθαγόρας ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με τους ‘αριθμούς’ και την ευρύτερη φιλοσοφική σκέψη ήδη από τα νεανικά του χρόνια, όταν σύμφωνα με τον Ιάμβλιχο ταξίδευε από την Σάμο είτε στην Σύρο, για να συναντήσει τον Φερεκύδη, ένα φιλόσοφο που ασχολείτο με κοσμολογικά φαινόμενα, είτε στην Μίλητο, για να έρθει σε επαφή με δυο πολύ γνωστούς και σημαντικούς στοχαστές, τον Φυσικό Αναξίμανδρο, και τον Μαθηματικό Θαλή (πρὸς τὸν Φερεκύνδην διεπόρθμευε καὶ πρὸς Ἀναξίμανδρον τὸν φυσικὸν καὶ πρὸς Θαλὴν εἰς Μίλητον, Ἰάμβλ. Vita Pyth.2.11,15). Σύμφωνα πάντοτε με τον ίδιο βιογράφο ο Πυθαγόρας συγκέντρωνε ήδη από τότε την εκτίμηση και των τριών αυτών στοχαστών, με συνέπεια να του δείχνουν έμπρακτα την συμπάθειά τους και τον θαυμασμό τους (ώστε πάντας αὐτὸν ἀγαπᾶν καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ θαυμάζειν καὶ ποιεῖσθαι τῶν λόγων κοινωνόν, ὁ.π.2,12,2) μέσω της επαφής του με τον Αναξίμανδρο, όπως μας πληροφορεί ο Ιάμβλιχος, ο οποίος κατήγετο από την Μίλητο και ήταν αρκετά μεγαλύτερο στα χρόνια από τον Πυθαγόρα. Οι αριθμητικές και μαθηματικές σκέψεις του Αναξίμανδρου επίσης ήταν συνδεδεμένες με την θεολογική σκέψη, και είναι φυσικό από αυτόν να δανείστηκε ο Πυθαγόρας την τάση αυτήν. Όμως επειδή ο Πυθαγόρας ήταν πνεύμα ανήσυχο, δεν μπορούσε να αρκεστεί στα όσα άκουσε από τους δασκάλους του, αλλά φτάνοντας σε μια κατάλληλη ηλικία ξεκίνησε ένα ταξίδι γνωριμίας με τους πιο γνωστούς της εποχής εκείνης φιλοσόφους στην Αίγυπτο και στην Βαβυλώνα, όπου γνώρισε τον φιλοσοφικό χαρακτήρα που είχαν διακεκριμένοι στοχαστές, Φοίνικες και Χλαδαίοι, όπως ο Ζαρατούστρας (Πορφύρ. Πυθαγ. Βίος, 6,3-7).

Ο Πυθαγόρας ήταν ο πρώτος στοχαστής που ονομάτισε αυτό το είδος στοχασμού ως ‘Φιλοσοφία’ (φιλοσοφίαν οὖν πρῶτος αὐτὸς ὠνόμασε, Ἰάμβλ. 29,159,5) και μάλιστα την προσδιόρισε ως ‘επιθυμία και αγάπη για σοφία’ (καὶ ὄρεξιν αὐτὴν εἶπεν εἶναι καὶ οἶονεῖ φιλίαν σοφίας, ὁ.π.). Την ίδια ακριβώς πληροφορία για τον Πυθαγόρα, ως τον πρώτον που εισήγαγε αυτόν τον χαρακτηρισμό σ’ αυτού του είδους την στοχαστική διαδικασία, παραδίδει και ο Ψεύδο-Πλούταρχος προσθέτοντας μάλιστα και την διευκρίνιση πως ο Πυθαγόρας ήταν εκείνος που απέδωσε στους ‘αριθμούς’ την αρχή του ‘Κόσμου’ ως μία γενεσιουργό δύναμη (Πάλιν δ’ ἀπ’ ἄλλης ἀρχῆς Πυθαγόρας Μνησάρχου Σάμιος, ὁ πρῶτος φιλοσοφίαν τούτῳ τῷ ῥήματι προσαγορεύσας ἀρχὰς τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰς συμμετρίας τὰς ἐν τούτοις, ἃς καὶ ἁρμονίας καλεῖ, τὰ δ’ ἐξ ἀμφοτέρων σύνθετα στοιχεῖα, καλούμενα δὲ γεωμετρικά *Κάνοντας μία διαφορετική αρχή, ο Πυθαγόρας από την Σάμο, ο γιος του Μνησάρχου, δίδασκε ότι τα πράγματα έχουν διαφορετική καταγωγή, και ήταν ο πρώτος που αποκάλεσε την φιλοσοφία με αυτήν την λέξη, επίσης θεώρησε ότι οι αριθμοί και οι συμμετρικές σχέσεις που υπάρχουν στα πράγματα, τις οποίες αποκαλεί ‘αρμονίες’, είναι η καταγωγή όλων, και ότι τα αποτελέσματα από αυτά τα δυο, τα οποία ονομάζονται γεωμετρικά, είναι η αρχή όλων, Ψεύδο-Πλούτ. Περί των αρεσκόντων φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων, 876E4-8 Steph.), πράγμα που δείχνει ότι για τον Πυθαγόρα οι αριθμοί και οι σχέσεις που αυτοί δημιουργούσαν, ήταν η ουσία του σύμπαντος, η ‘αρχή’ ως γέννηση και το ‘τέλος’ ως σκοπός του κόσμου όλου.*

Βέβαια δεν έλειψαν και οι επικριτές του Πυθαγόρα. Ένας απ’ αυτούς φαίνεται να ήταν ο Ηράκλειτος, του οποίου έχει διασωθεί ένα απόσπασμα καθόλου κολακευτικό για τον Πυθαγόρα «‘Ηράκλειτος γοῦν ὁ φυσικὸς μονονουχὶ κέκραγε καὶ φησι: “Πυθαγόρης Μνησάρχου ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφὰς ἐποίησατο ἑαυτοῦ σοφίην, πολυμαθείην, κακοτεχνίην.” Ο Ηράκλειτος λοιπὸν ὁ φυσικὸς φιλόσοφος μόνο που δεν φώναζε και έλεγε ότι: ‘ὁ Πυθαγόρας ὁ γιος τοῦ Μνησάρχου, ἀσχολήθηκε περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοῦ ἀνθρώπου με τὴν γνώση, και ἐπιλέγοντας αὐτὲς τις συγγραφές δημιούργησε μίᾱ δική του μορφή σοφίας και πολυμάθειας, ἡ οποία ὁμως συνιστᾷ γνώση ἐσφαλμένη, Ηράκλ. Απ. 129». Και δεν

είναι μόνο αυτό, αλλά και σε άλλο απόσπασμά του ο Ηράκλειτος υπαινίσσεται την έλλειψη ορθής κρίσης από μεριάς του Πυθαγόρα αφαιρώντας του έτσι το προνόμιο του 'φιλοσόφου'. Συγκεκριμένα λέει τα εξής: «πολυμαθίη νόον ἔχειν οὐ διδάσκει. Ἡσίοδον γὰρ ἂν ἐδίδαξε καὶ Πυθαγόραν αὐτὶς τε Ξενοφάνεά τε καὶ Ἑκατέον, Ἡράκλ. Απ.40 *Η ευρυμάθεια δεν μαθαίνει σε κάποιον να έχει ορθή κρίση. Διότι θα τότε θα μπορούσε να διδάξει τον Ησίοδο και τον Πυθαγόρα, αλλά και επίσης τον Ξενοφάνη*». Η κριτική αυτή του Ηράκλειτου δείχνει ότι η φιλοσοφική έρευνα του Πυθαγόρα περιοριζόταν απλώς σε μία ευρύτητα γνώσεων και σε μία ποικιλία αντικειμένων έρευνας, όπως η μουσική, η θρησκεία, οι αριθμοί, αλλά και άλλοι χώροι, όπως για παράδειγμα η διαιτολογία, αφού ο Πυθαγόρας λέγεται ότι θεωρούσε εαυτόν ως τον σπουδαιότερο διαιτολόγο της εποχής του. Αυτό το άνοιγμα των ενδιαφερόντων για τον Ηράκλειτο προεξοφλούσε κατά την γνώμη του μια ρηχότητα στην επιστημονική έρευνα και ανακάλυψη.

Ο Πυθαγόρας προς το τέλος του 6^{ου} αι. και περίπου σε ηλικία σαράντα ετών εγκατέλειψε την Σάμο και μετεγκαστάθη στην Κάτω Ιταλία και συγκεκριμένα στον Κρότωνα. Εκεί συγκρότησε και την πρώτη 'αδελφότητα' των Πυθαγορείων οπαδών του. Ο Κρότων το 510 είχε μία εξαιρετική επιτυχία στην εξωτερική του πολιτική, καθώς υπέταξε την Σύβαρη, μία περιοχή πλούσια και εύφορη. Έτσι ο Πυθαγόρας βρήκε τον Κρότωνα στην καλύτερη χρονική στιγμή. Η σοφία, η μόρφωση και η ευγλωττία του Πυθαγόρα πρέπει να ήταν τα στοιχεία εκείνα που γοήτευσαν του Κροτωνιάτες, ώστε να καλέσουν τον Πυθαγόρα, αν και ξένον, να απευθυνθεί στον λαό της πόλεώς τους, και μάλιστα ακόμη και σε γυναικείους συλλόγους. Ο Πορφύριος παραδίδει σ' αυτό το συγκεκριμένο θέμα πως «*επειδή οι απόψεις του Πυθαγόρα ήταν ιδιαιτέρως φιλελεύθερες και σημαντικές (τήν τε γὰρ ιδέαν εἶναι ἐλευθέριον καὶ μέγαν), και επειδή τον χαρακτήριζε μεγάλη επιδεξιότητα στην ομιλία και στον ήθος του (χάριν τε πλείστην καὶ κόσμον ἐπὶ τε τῆς φωνῆς καὶ τοῦ ἥθους), γι' αυτό αφού του έδωσαν την άδεια να απευθυνθεί στο συμβούλιο των γερόντων της πόλεως (ἐπεὶ τὸ τῶν γερόντων ἀρχεῖον ἐψυχαγώγησεν), κατόπιν απευθύνθηκε στην νεολαία της περιοχής μετά από παρότρυνση των γερόντων (τοῖς νέοις...ἐποίησατο παραινέσεις ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κελευσθεῖς). Δεν σταμάτησε όμως εδώ, αλλά συνέχισε τις παραινέσεις του και στα παιδιά, τα οποία συγκεντρώθηκαν σε μεγάλο αριθμό (τοῖς παισὶ ἐκ τῶν διδασκαλείων ἀθρώοις συνελθοῦσιν)*» Και το πιο παράξενο από όλα ήταν πως «έκανε μία ομιλία και σε γυναικείους συλλόγους της περιοχής, αλλά και ίδρυσε και δικούς του γυναικείους συλλόγους (καὶ γυναικῶν σύλλογος αὐτῷ κατεσκευάσθη). Και όταν έγιναν όλα αυτά, η φήμη του διαδόθηκε παντού, και βρήκε συνομιλητές από εκείνη την πόλη όχι μόνο άνδρες, αλλά και γυναίκες, Πορφύριος, Πυθαγ. Βίος, 18,6-19,4» Η επίδραση που ασκούσε η προσωπικότητα αλλά και φύση του λόγου του Πυθαγόρα στις γυναίκες, ήταν εκπληκτική δεδομένης φυσικά της θέσεως που κατείχαν τότε οι γυναίκες μέσα στην κοινωνία. Εξ άλλου σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο «ο Πυθαγόρας νυμφεύθηκε στον Κρότωνα την κόρη του Βροντίνου, την Θεανώ, με την οποία απέκτησε και μία κόρη, την Δαμώ, και πως σύμφωνα με μία μαρτυρία του Λύσι, αυτές ανέπτυσαν μία επικουρικού χαρακτήρα φιλοσοφική δραστηριότητα στον Κρότωνα, Διογ. Λαέρτ. 8,42,1».

Οι οπαδοί της διδασκαλίας του Πυθαγόρα ως μέλη της Πυθαγορείου 'αδελφότητας' είχαν την υποχρέωση να μην ανακοινώνουν τίποτε σε ανθρώπους μη διαπιστευμένους. Απεκαλούντο μεταξύ τους ως 'όμάκοοι' εκ του 'όμοῦ + ἀκούω', για να δείχνουν έτσι τον κλειστό χαρακτήρα της Πυθαγορείας διδασκαλίας, ως απευθυνόμενης μόνο σε άτομα εκλεγμένα και εγκεκριμένα για την αφοσίωσή τους στην 'αδελφότητα'. Όσοι ήθελαν να ενταχθούν στην ομάδα ως ενεργά μέλη, ακολουθούσαν υποχρεωτικά μια πορεία ελέγχου από τον ίδιον τον Πυθαγόρα. Έλεγχε (προσεθεώρει) γενικώς την όλη εικόνα του παρουσιαστικού τους (τὸ εἶδος καὶ τὴν πορείαν καὶ τὴν ὄλην τοῦ σώματος κίνησιν) προσπαθώντας να ερμηνεύσει τα εσώτερα της ψυχῆς τους από την εξωτερική τους εμφάνιση (τοῖς τε τῆς φύσεως γνωρίσματα φυσιογνωμῶν αὐτούς, Ἰάμβλ. Vita Pyth. 17.71.11). Όποιον έκρινε σ' αυτό το στάδιο του ελέγχου ως ικανό, του έδινε μια τριετή περίοδο προσαρμογῆς ώστε να διαπιστωθεί πόσο αξιόπιστος ήταν ως άνθρωπος και πόσο φιλομαθής (πῶς ἔχει βεβαιότητος καὶ ἀληθινῆς φιλομαθείας, ὁ.π.,17, 72,2). Αν τον ενέκρινε, τότε τον υποχρέωνε σε μία 'σιωπή' πενταετούς διάρκειας, για να διαπιστώσει σε πιο βαθμό μπορούσε να ελέγχει αυτά που λέει (ὁ.π.17,72,5). Στο χρονικό αυτό διάστημα τα περιουσιακά στοιχεία του υποψήφιου μέλους πέρναγαν σ' ένα κοινό ταμείο της 'αδελφότητας' (τὰ μὲν ἐκάστου ὑπάρχοντα... ἐκοινοῦντο, ὁ.π.17,72,10). Μετά την παρέλευση της πενταετούς δοκιμασίας αυτοί γίνονταν

‘έσωτετικοί’, δηλ. τους αποδέχονταν ως ισότιμα μέλη. Τότε πλέον μπορούσαν να βλέπουν απ’ ευθείας τον Πυθαγόρα όταν διδάσκει, διότι έως τότε υπήρχε εμπρός τους ένα σεντόνι, που τους έκρυβε την θέα (Ιάμβλ. 17,72,14-5).

Η αφοσίωση και η αγάπη των μελών της ‘αδελφότητας’ των Πυθαγορείων την οποίαν έδειχναν στο πρόσωπο του μεγάλου δασκάλου του, εκδηλώθηκε πολλές φορές με την πίστη σε θρύλους και διαδόσεις που αφορούσαν το πρόσωπό του· σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο πολλοί μαθητές του τον θεωρούσαν ως τον ‘Υπερβόρειο Απόλλωνα’ (Διογ. Λαέρτ. 8,11)· επίσης παραδίδεται πως ενώ κάποτε αγόρευε σε ώρα διδασκαλίας και ο χιτώνας έφυγε από πάνω του, τότε αποκαλύφθηκε ότι ο μηρός του ήταν ολόχρυσος (τὸν μηρὸν ὀφθῆναι χρυσοῦν, ὅ.π.). Σύμφωνα με την μαρτυρία του Τίμαιου, αν βέβαια είναι ακριβής όπως την παραδίδει ο Διογένης, ο Πυθαγόρας ήταν εκείνος που ολοκλήρωσε τις γεωμετρικές έρευνες που είχε ξεκινήσει ο Αιγύπτιος γεωμέτρης ‘Μοίρις’ (τοῦτον καὶ γεωμετρίαν ἐπὶ πέρας ἀγαγεῖν, Μοίριδος πρώτου εύρόντος τὰς ἀρχὰς τῶν στοιχείων αὐτῆς, ὅ.π.) Και φυσικά σε αυτόν αποδίδεται και ανακάλυψη πως το τετράγωνο εκείνο, του οποίου η μια πλευρά λειτουργεί και ως υποτείνουσα σε ένα ορθογώνιο τρίγωνο, είναι σε εμβαδόν ίσο με το άθροισμα του εμβαδού των δυο τετραγώνων των οποίων οι πλευρές λειτουργούν και ως οι πλευρές των δυο κάθετων ευθειών του ορθογωνίου τριγώνου (Διογ. Λαέρτ. 8,12). Σύμφωνα με την μαρτυρία του Αριστόξενου, ο Πυθαγόρας ήταν ο πρώτος που εισήγαγε τα ‘μέτρα’ και τα ‘σταθμά’ στην Ελληνική κοινωνία (καὶ πρώτον εἰς τοὺς Ἕλληνας μέτρα καὶ σταθμὰ εἰσηγήσασθαι, καθά φησιν Ἀριστόξενος ὁ μουσικός, ὅ.π. 14). Ο Διογένης παραδίδει την μαρτυρία πως ο Πυθαγόρας ως υποστηρικτής της μετεμψύχωσης είχε υποστηρίξει γραπτώς ότι ‘δι’ έπτα καὶ διηκοσίων έτέων έξ αἴδεω παραγεγεννησθαι ές ἀνθρώπους, ὅ.π. *μετά από διακόσια επτά χρόνια παραμονής στον Άδη έχει τώρα επανέλθει στον κόσμο των ανθρώπων*’. Όσον αφορά τις απόψεις του Πυθαγόρα για την μετεμψύχωση, υπάρχει επίσης μία ακόμη μαρτυρία του Διογένη Λαέρτιου. Σύμφωνα με αυτήν ο Ηρακλείδης Ποντικός, Πλατωνικός φιλόσοφος του 4^{ου} π.Χ. αι., γνώριζε από δικές του πληροφορίες πως ο Πυθαγόρας διέδιδε ότι «ήταν στο παρελθόν για πρώτη φορά υπήρξε εν ζωή ως ο Αιθαλίδης, ο γιος του Ερμή, και ότι ο Ερμής του υποσχέθηκε πως θα του ικανοποιήσει κάθε επιθυμία, πλην της αθανασίας. Τότε ο Αιθαλίδης ζήτησε να διατηρήσει την μνήμη του μετά τον θάνατό του σε όσες διαφορετικές ψυχές κι αν εισερχόταν στο μέλλον. Όταν πέθανε ο Αιθαλίδης, η ψυχή του πέρασε στον Εύφοροβο, ο οποίος όμως σκοτώθηκε από τον Μενέλαο στην Τροία, Κατόπιν η ψυχή του Ευφόρβου πέρασε στον Ερμότιμο, και μετά στον Πύρρο, και τέλος μετά τον θάνατο του Πύρρου, πέρασε στον Πυθαγόρα, Διογ. Λαέρτ. 8,4».

Δεν μπορεί να πει κανείς με βεβαιότητα σήμερα αν ο Πυθαγόρας την μετεμψύχωση την θεωρούσε δεδομένη μόνο από άνθρωπο σε άνθρωπο, ή αν αυτή μπορούσε να συμβεί και μεταξύ ανθρώπου και ζώου. Ο Πορφύριος παραδίδει μια μαρτυρία που έχει από τον περιπατητικό φιλόσοφο Δικαίαρχο· σύμφωνα με αυτήν ο Πυθαγόρας δίδασκε ότι η «η ψυχή είναι αθάνατη (ἀθάνατον εἶναι φησὶ τὴν ψυχὴν), και ότι μετά τον θάνατο του σώματος μεταβαίνει σε άλλες μορφές ζωικής υπάρξεως (εἴτα μεταβάλλουσιν εἰς ἄλλα γένη ζώων), Πορφ. Πυθαγ. Βίος, 19,8-11». Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έδωσε ο Δικαίαρχος στον Πορφύριο για την διδασκαλία του Πυθαγόρα, φαίνεται ότι εκείνος δίδασκε πως ‘ό,τι βλέπουμε σήμερα στην ζωή να γίνεται και να συμβαίνει, αυτό το ίδιο έχει συμβεί και στο παρελθόν, και πως τίποτε δεν γίνεται ποτέ για πρώτη φορά, Πορφ. ὅ.π.’ Άρα για τον Πυθαγόρα η έννοια της ‘επανάληψης’ δεν απαντά μόνο στις ψυχές των ανθρώπων ή και των ζώων, αλλά και στα γεγονότα που συμβαίνουν γύρω μας. Πάντως όσον αφορά την ψυχική μορφή των έμβιων όντων, ο Πυθαγόρας φέρεται να πίστευε σύμφωνα με τον Δικαίαρχο, ότι «πάντα τὰ γινόμενα ἔμψυχα ὁμογενῇ δεῖ νομίζειν, ὅλα τα έμψυχα όντα πρέπει να τα θεωρούμε όλοι μας ως ομοειδή, ὅ.π.», και αυτό εξηγεί την πίστη του στην άποψη πως η ψυχή ενός ανθρώπου μπορεί να περάσει ακόμη και σε ζώα. Βέβαια αυτού του είδους οι διδασκαλίες δεν πέρναγαν απαρατήρητες από τους υπόλοιπους σύγχρονους του Πυθαγόρα στοχαστές. Έχουμε ένα απόσπασμα από τον Ξενοφάνη, επίσης φιλόσοφο Κατω-Ιταλιώτη, στο οποίο γίνεται με αιχμηρό τρόπο μία αναφορά σ’ αυτήν ακριβώς την μετεμψύχωση μεταξύ ανθρώπου και ζώου, όπως την υποστήριζε ο Πυθαγόρας: «καὶ περὶ αὐτοῦ φησὶν οὕτως ἔχειν: καὶ ποτέ μιν στυφελιζομένου σκύλακος παριόντα / φασὶν ἐποικτῖραι καὶ τόδε φάσθαι ἔπος:: “παῦσαι, μηδὲ ράπιζ’, ἐπεὶ ἡ φίλου ἀνέρος ἐστὶν / ψυχὴ, τὴν ἔγνωι φθεγξαμένης αἰών”, Ἀπ. 7a1-4

και σχετικά με αυτόν (:τον Πυθαγόρα;) ισχυρίζονται πως έτσι συνέβη: όταν κάποτε ήταν παρών την στιγμή που κάποιος χτυπούσε άγρια εάν σκυλί/λένε ότι λυπήθηκε και εκστόμισε αυτή την φράση: “σταμάτα, μη το χτυπάς, γιατί αυτή είναι ενός φίλου άνδρα / η ψυχή, την κατάλαβα ενώ έβγαζε κραυγές”». Δεν είναι διακριβωμένο αν το συγκεκριμένο απόσπασμα αναφέρεται στις απόψεις του Πυθαγόρα, αλλά το γεγονός ότι ο Ξενοφάνης ήταν σχετικά με τον Πυθαγόρα και συντοπίτης, αυτά τα δυο ενισχύουν την άποψη ότι σε αυτόν ακριβώς αναφέρεται.

Υπάρχουν δυο αποσπάσματα στοχαστών, τα οποία αναφέρονται στον Πυθαγόρα, αλλά ο τρόπος με τον οποίον οι συντάκτες έχουν αποτυπώσει την γνώμη τους ο καθ' ένας, δυστυχώς δεν αφήνει πολλά περιθώρια για να διακρίνει κανείς με ασφάλεια αν πρόκειται για ειρωνικές τοποθετήσεις, ή για ειλικρινείς απόψεις και εκτιμήσεις θετικές για την διανόηση και εκπαιδευτική δράση του Πυθαγόρα και της ‘αδελφότητάς’ του.

Το πρώτο προέρχεται από τον Ισοκράτη και το έργο του ‘Βούσιρις’. Εκεί βρίσκει την ευκαιρία να αναφερθεί στον Πυθαγόρα, αλλά είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς αν στα λόγια του, τα οποία αφορούν την φιλοσοφική δράση του Πυθαγόρα και την διδασκαλία του, υποκρύπτεται λεπτή ειρωνεία, ή απλώς μία ουδέτερη αναφορά έως και λίγο τιμητική γι’ αυτόν. Συγκεκριμένα λέει τα εξής:

«Αυτός όταν έφτασε στην Αίγυπτο και έγινε μαθητής εκείνων, παρουσίασε στους Έλληνες μια διαφορετική μορφή φιλοσοφίας (τήν τ' ἄλλην φιλοσοφίαν), και ερεύνησε τα ζητήματα που αφορούν τις θυσίες (θυσίας) και τις ιερές τελετές (ἀγιστείας) περισσότερο από κάθε άλλον, διότι πίστευε ότι ακόμη κι αν δεν εισπράξει γι’ αυτήν την συμπεριφορά του τίποτε από τους θεούς, όμως θα αποκτήσει φήμη μεγάλη ανάμεσα στους ανθρώπους γι’ αυτές τις έρευνες (ἐκ τούτων), πράγμα το οποίο τελικά συνέβη. Διότι τόσο πολύ ξεπέρασε όλους τους άλλους στην καλή φήμη, ώστε όλοι οι νέοι επιθυμούσαν να γίνουν μαθητές του, και όλοι οι ηλικιωμένοι έβλεπαν με ευχαρίστηση τα παιδιά τους να συνευρίσκονται με εκείνον, παρά με τις δικές τους ασχολίες. Και δεν χρειάζεται να αμφιβάλλει κανείς γι’ αυτές τις πληροφορίες (Καὶ τούτοις οὐχ οἷόν τ' ἀπιστεῖν). Διότι ακόμη και σήμερα όλοι θαυμάζουν περισσότερο εκείνους που προσποιούνται (τούς προσποιουμένους) ότι υπήρξαν κάποτε μαθητές του, για το γεγονός ότι αρνούνται να μιλήσουν (σιγῶντας), παρά εκείνους που έχουν μεγάλη φήμη για την ευγλωττία τους, Ίσοκρ. Βούσιρις, 28,5-29,8».

Αν περίμενε κάποιος ότι ο ‘ευγενής’ και ‘αξιοπρεπής’ από πάσης απόψεως Ισοκράτης θα κατέφευγε σε προσβλητικές εκφράσεις και ευθείες επιθέσεις εναντίον οιουδήποτε, αν ήθελε έτσι να εκφράσει την διαφωνία του μαζί του, θα απογοητευόταν, γιατί μία τέτοια συμπεριφορά απείχε πολύ από τον χαρακτήρα του. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει *a contrario* πως όπου και όταν ο Ισοκράτης δεν μιλάει επικριτικά, μιλάει επιδοκιμαστικά. Ένας καλλιεργημένος άνδρας σαν κι αυτόν θα μπορούσε με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους να δείξει την διαφωνία του με κάποιον, και αυτό κάνει και εδώ. Ξεκινά να μιλάει για τον Πυθαγόρα λέγοντας ότι ‘μετά το ταξίδι του στην Αίγυπτο και την επιστροφή τους στην Ελλάδα, δίδαξε στους Έλληνες μια ‘ἄλλην φιλοσοφίαν’. Ο Ισοκράτης σε όλα του τα έργα χρησιμοποιεί το ουσιαστικό ‘φιλοσοφία’ σε όλες τις πτώσεις 55 φορές· πουθενά και για κανένα ιδιαίτερο λόγο δεν συνοδεύεται το ουσιαστικό αυτό από επιθετικό προσδιορισμό οποιασδήποτε μορφής, και πολύ περισσότερο από το ‘ἄλλη’. Αυτό σημαίνει ότι η ‘φιλοσοφία’ που κατά την γνώμη του διαδόθηκε στον Ελλαδικό χώρο από τον Πυθαγόρα, είχε κάτι το ιδιαίτερο επάνω της ως χαρακτηριστικό γνώρισμα· μένει να δούμε αν αυτό το ιδιαίτερο γνώρισμα το πίστωνε στην συνείδησή του ως ‘θετικό’ ή ‘αρνητικό’. Αν διαβάσουμε στο ίδιο έργο λίγο πιο κάτω, θα δούμε ότι λέει τα εξής: «τὴν φιλοσοφίαν τῶν Αἰγυπτίων ἐπαινῶ, Βουσ. 30». Αν λοιπόν επαινεί όπως ομολογεί την φιλοσοφία των Αιγυπτίων, και αν ο Πυθαγόρας όπως δηλώνει, μετέβη εκεί και διδάχθηκε την φιλοσοφία των Αιγυπτίων, τι θα τον εμπόδιζε να εκφραστεί απροκάλυπτα επαινετικά για την φιλοσοφία που δίδασκε ο Πυθαγόρας, ή τουλάχιστον να αποφύγει αυτήν την πρωτόγνωρη διατύπωση ‘ἄλλη φιλοσοφία’; Και η υποψία πως κάτι αρνητικό κρύβεται πίσω από αυτήν την διατύπωση ενισχύεται από την ομολογία του σε άλλο έργο του πως «τὴν καλουμένην ὑπὸ τινων φιλοσοφίαν οὐκ εἶναι φημί, Ἀντίδ. 270,7 αυτή που από ορισμένους αποκαλείται φιλοσοφία, εγώ ισχυρίζομαι ότι αυτή δεν είναι». Επίσης η γνώμη του: ‘να μη απορριφθούν αυτά που λέγονται για τον Πυθαγόρα, ως αναληθή’, δείχνει ότι εν μέρει αποδέχεται ως υπαρκτό το πρόβλημα της αξιοπιστίας όλων αυτών των πληροφοριών που κυκλοφορούσαν γύρω από την διδασκαλία του Πυθαγόρα. Αλλά και η διατύπωση του λόγου του όσον αφορά τους ‘μαθητές’ του Πυθαγόρα, πως δηλ. κάποιοι

‘προσποιούνται’ την ιδιότητα αυτήν, δείχνει ότι διατηρούσε πολλές επιφυλάξεις ως προς αν όντως εκείνοι ήσαν μέλη της ‘αδελφότητας’, ή όχι. Τέλος το γεγονός ότι ένας άνθρωπος σαν τον Ισοκράτη, ο οποίος είχε συνδέσει την ύπαρξή του με τον ‘λόγο’ και την τεχνική των αγορεύσεων, να θεωρεί ότι ήταν σημαντικοί οι μαθητές του Πυθαγόρα μόνο και μόνο επειδή τηρούσαν τον όρκο της ‘σιωπής’, αυτό αν δεν δείχνει λεπτή και ευγενική ειρωνεία, τότε είναι αφέλεια εκ μέρους του.

Το δεύτερο απόσπασμα προέρχεται από τον Εμπεδοκλή, το οποίο διασώζει ο Πορφύριος. Και εδώ αυτά που ακούγονται για τον Πυθαγόρα αφήνουν την ίδια ακριβώς γεύση, δηλ. πρόκειται για ειλικρινά θετικές εκτιμήσεις, ή για κριτικές που λέγονται με θετικό τρόπο, αλλά με διάθεση μειωτική για το πρόσωπο του Πυθαγόρα. Οι απόψεις του Εμπεδοκλή είναι οι εξής: «Υπήρχε ανάμεσα στους ανθρώπους της εποχής εκείνης ένας άνθρωπος με πάρα πολλές γνώσεις, και ιδιαίτερα ικανός σε κάθε είδους δραστηριότητα που απαιτούσε σοφία (παντοίων τε μάλιστα σοφῶν <τ’> ἐπιήρανος ἔργων), ο οποίος τεράστιο πλούτο πνεύματος είχε αποκτήσει. Διότι κάθε φορά που ξεδίπλωνε τις πνευματικές του γνώσεις, διέκρινε με ευκολία τα πάντα όσα βρίσκονται σε γενιές ανθρώπων είτε δέκα είτε ακόμη και είκοσι, Ἐμπεδ. Ἀπ. 129, Πορφ. Πυθαγ. Βίος, 30». Όσο κι αν ψάξει κανείς για λόγια με προσβλητικές εκφράσεις, δεν πρόκειται να βρει κανένα. Όμως το γεγονός ότι ο Εμπεδοκλής τον αποθεώνει ως άνθρωπο που ήταν ικανός να διαχειρίζεται (ἐπιήρανος) κάθε είδους δραστηριότητα (ἔργων) η οποία απαιτούσε μια ιδιαίτερη γνώση (σοφῶν), αυτό δείχνει ότι για τον Εμπεδοκλή ο Πυθαγόρας ήταν ένας άνθρωπος με ‘πρακτικές’ γνώσεις. Αν όμως ήταν έτσι, τότε κάθε θεωρητική φιλοσοφική δραστηριότητα εκ μέρους του χάνεται αυτομάτως και παύει να θεωρείται ‘φιλόσοφος’. Αν αντιμετωπιστεί έτσι το απόσπασμα του Εμπεδοκλή, τότε συνιστά περισσότερο ψόγο παρά έπαινο.

Όσοι όμως επέκριναν τον Πυθαγόρα για ψευδεπίγραφη ‘φιλοσοφική’ δράση και ιδιότητα, ίσως και να μην είχαν άδικο, διότι αν αληθεύουν αυτά που λέγονταν ή ακούγονταν για τον Πυθαγόρα ως ‘δάσκαλο’, συντείνουν σ’ αυτήν ακριβώς την άποψη. Ο Διογένης Λαέρτιος έχει διασώσει μια σειρά από αποφθέγματα που υποτίθεται ότι αποτελούσαν μέρος της διδασκαλίας του. Πρόκειται για σύντομες αποφθεγματικές φράσεις, οι οποίες λειτουργούν ως συστάσεις, ως συμβουλές για ζητήματα που αφορούν τον καθημερινό βίο των ανθρώπων. Αυτές τις παραδίδει ο Διογένης Λαέρτιος, και ενδεικτικά κάποιες απ’ αυτές είναι οι ακόλουθες:

1. «πῦρ μαχαίρα μὴ σκαλεύειν, *την φωτιά μὴ την ανακατεύεις με το μαχαίρι, Διογ. Λαέρτ. 17*». Η ερμηνεία που δίνει ο Διογένης σ’ αυτή την φράση είναι πως «κανείς δεν πρέπει να πιέζει ανθρώπους με υπερήφανο χαρακτήρα, ὁ.π.18»
2. «ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν, *να μὴ ξεπερνά κανείς το σημείο ισορροπίας, 17*», που ερμηνεύεται ως «πάντοτε να κινείσαι στα όρια του δικαίου».
3. «ἐπὶ τε χοϊνικὸς μὴ καθίζειν, *να μὴν αρκείται κανείς στην ποσότητα τροφῆς μιας ημέρας, 17*», το οποίο σημαίνει ότι «δεν πρέπει κανείς να επαφίεται ούτε στην ικανοποίηση του παρόντος, αλλά να φροντίζει για το μέλλον. 18»
4. «καρδίην μὴ ἐσθίειν, *να μὴ τρώει κανείς την καρδιά του, 17*», δηλ. «να μὴ δίνει σημασία στις θλίψεις και στις στενοχώριες, 18».
5. «φορτίον μὴ συγκαθαίρειν, *συνεπιτιθέναι δε, 18* *ποτέ μὴ βοηθὰς κάποιον να βγάλει από πάνω του ευθύνες, αλλά να τον βοηθὰς να φορτωθεί ευθύνες*»

Αυτές οι πρακτικές συμβουλές, αν τελικά όντως ανήκουν στον Πυθαγόρα, είναι εκείνες που έδωσαν το δικαίωμα σ’ όσους ήθελαν να αμφισβητήσουν την ιδιότητά του ως φιλοσόφου, να προβούν σε ειρωνικούς χαρακτηρισμούς για το άτομό του.

Όσο ύποπτες και αν είναι οι αναφορές πολλών γύρω από την προσωπικότητα του Πυθαγόρα, ένας μόνο φιλόσοφος όχι μόνο δεν έκρυψε τον θαυμασμό του γι’ αυτόν, αλλά τον ανύψωσε στα μάτια όλων των υπολοίπων Ελλήνων, κι αυτός είναι ο Πλάτων. Τέσσερεις φορές ο Πλάτων αναφέρεται ευθέως στο πρόσωπο του Πυθαγόρα και στην διδασκαλία του, τρεις φορές στην ‘Πολιτεία’ και μία φορά σε μια επιστολή του, που θεωρείται όμως μάλλον νόθος. Η πρώτη αναφορά στο πρόσωπο του Πυθαγόρα στην ‘Πολιτεία’ γίνεται από τον Σωκράτη, προκειμένου να αποδειχθεί πως η ‘αστρονομία’ και η μουσική ‘αρμονία’ είναι συγγενείς επιστήμες ‘ὥς οἷ τε Πυθαγόρειοί φασι καὶ ἡμεῖς, Πλ.Πολ. 530d8’. Η δεύτερη αναφορά του Σωκράτη στον Πυθαγόρα γίνεται με αφορμή την προσπάθεια του Σωκράτη να αποδείξει ότι ‘ο Όμηρος όσο έζησε, δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει

καμία ιδιαίτερη σχολή παιδείας για τους νέους μέσω των ποιημάτων του', και συνέχισε λέγοντας «ὥσπερ Πυθαγόρας αὐτός τε διαφερόντως ἐπὶ τούτῳ ἠγαπήθη, καὶ οἱ ὕστεροι ἔτι καὶ νῦν Πυθαγόρειον τρόπον ἐπονομάζοντες τοῦ βίου διαφανεῖς πη δοκοῦσιν εἶναι ἐν τοῖς ἄλλοις; ὁ.π. 600b2-5 *ὅπως για παράδειγμα ο Πυθαγόρας ο ίδιος αγαπήθηκε με ξεχωριστό τρόπο γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, αλλά και οι μετέπειτα άνθρωποι και ακόμη και τώρα αποκαλώντας αυτόν τον τρόπο ζωής ως 'Πυθαγόρειο', φαίνεται να είναι ξεχωριστοί μέσα στην κοινωνία από όλους τους υπόλοιπους*». Πράγματι είναι η πρώτη φορά που ένας μεταγενέστερος Έλληνας λέει τα πιο λίγα, αλλά και τα περισσότερα θετικά λόγια για τον Πυθαγόρα.

Ὅπως κι αν έχει όμως το θέμα της 'φιλοσοφικότητας' της Πυθαγορείου διδασκαλίας, αν δηλ. ὄντως ήταν τέτοια, ἢ εἶχε τον χαρακτήρα απλῶν χρηστικῶν συμβουλῶν, ἓνα εἶναι σίγουρο, πως ἡ αυθεντικὴ Πυθαγόρεια διδασκαλία σε καμία περίπτωση δεν ἔφτασε στα αυτιά κανενός ἀπὸ τους συγχρόνους του, πόσο μάλλον στους μετέπειτα ἀπ' αὐτόν στοχαστές. Αὐτὴν τὴν παρατήρηση κάνει με ἀπόλυτη σιγουριά ο Πορφύριος στὸν 'Βίῳ' του:

«ἂ μὲν οὖν ἔλεγε τοῖς συνοῦσιν οὐδὲ εἰς ἔχει φράσαι βεβαίως· καὶ γὰρ οὐχ ἡ τυχοῦσα ἦν παρ' αὐτοῖς σιωπὴ. μάλιστα μέντοι γνώριμα παρὰ πᾶσιν ἐγένετο πρῶτον μὲν ὡς ἀθάνατον εἶναι φησὶ τὴν ψυχὴν, εἴτα μεταβάλλουσιν εἰς ἄλλα γένη ζώων, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι κατὰ περιόδους τινὰς τὰ γενόμενά ποτε πάλιν γίνεται, νέον δ' οὐδὲν ἀπλῶς ἔστι, καὶ ὅτι πάντα τὰ γινόμενα ἔμψυχα ὁμογενῇ δεῖ νομίζειν. φέρεται γὰρ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ δόγματα πρῶτος κομίσαι ταῦτα Πυθαγόρας, Πορφ. Πυθαγ. Βίος, 19 *Ὅσα ἔλεγε ο Πυθαγόρας στους ανθρώπους που ἦταν μαζί του, κανείς δεν μπορεί να τα ισχυριστεί με βεβαιότητα. Διότι ἡ σιωπὴ που ἴσχυε σ' αὐτοὺς δεν ἦταν μια συνηθισμένη. Κάποια ὁμως έγιναν γνωστά σε ὅλους, δηλ. πρῶτον ὅτι ἐκεῖνος ισχυριζόταν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, ἔπειτα ὅτι μεταμορφώνεται σε ἄλλα εἶδη ζώων, κοντὰ σ' αὐτὰ ὅτι σε συγκεκριμένες χρονικὲς περιόδους αὐτὰ που συνέβησαν επαναλαμβάνονται, και πως τίποτε δεν εἶναι καινούργιο, ὅπως ἐπίσης ὅτι ὅλα τα ἐμψυχα ὄντα πρέπει να τα θεωρεῖ κάποιος ὡς ὁμοειδή. Καὶ ο Πυθαγόρας φέρεται να εἶναι ο πρῶτος που εἰσήγαγε στὴν Ελλάδα τέτοιες ἀντιλήψεις*»